

კუდიანთა დევნა ფოლკლორსა და ლიტერატურაში

ზაკურიძე მარიამ

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი
<https://doi.org/10.52340/idw.2025.43>

აბსტრაქტი: ქართულ მითოლოგიაში დასტურდება გადმოცემების მთელი ციკლი დემონურ არსებებსა და მასთან დაახლოებულ პირებზე. ქართველთა მითოლოგიურ წარმოდგენებსა და ფოლკლორში კუდიანი არის ეშმაკ დემონებისგან გადამხრებული ეშმაკად ქცეული ან ეშმაკეული ადამიანი, რომლის მიზანია ზიანი მიაყენოს სამყაროს და გარშემომყოფს.

ხალხური ტექსტების მიხედვით, უბედურებათა აღმოსაფხვრელად საჭირო იყო კუდიანთა გაუვნებელოება. შესაბამისად, შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ჩამოყალიბდა სადამსჯელო ორგანო, რომელსაც ინკვიზაციას უწოდებდნენ. ქართულ ფოლკლორში არის მთელი რიგი ტექსტები, რომლებიც გვაფიქრებინებს, რომ ქართულ ხალხურ ტრადიციაში უნდა არსებულებოდა ევროპული ინკვიზიციის მსგავსი გაერთიანება.

კუდიანთა გამოვლენისა და დასჯის არაერთი სიუჟეტი შემოგვინახა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ზეპირსიტყვიერებამ. კუდიანთა დევნის თემა აისახა ქართულ ლიტერატურაშიც, კერძოდ, დავით კლდიაშვილისა და ნიკო ლორთქიფანიძის შემოქმედებაში.

დ. კლდიაშვილისა და ნ. ლორთქიფანიძის მოთხრობებიდან გამომდინარე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ საქართველოში არაოფიციალურად, ხალხურ ტრადიციაში უნდა ყოფილიყო ხალხური ინკვიზაცია.

საკვანძო სიტყვები: ფოლკლორი, კუდიანები, დასჯა, მწერლობა.

ქართულ მითოლოგიაში დასტურდება გადმოცემების მთელი ციკლი დემონურ არსებებსა და მასთან დაახლოებულ პირებზე. რწმენა კუდიანთა არსებობისა, მათი დევნა და დასჯა არ არის ახალი. ტრადიციული ადამიანის თვალთახედვით, ყოველივე უბედურების: მიწისძვრების, ხანძრების, ეპიდემიების გამომწვევი მიზეზები კუდიანები არიან.

ქართველთა მითოლოგიურ წარმოდგენებსა და ფოლკლორში კუდიანი არის ეშმაკ-დემონებისგან გადამხრებული ეშმაკად ქცეული ან ეშმაკეული ადამიანი, რომლის მიზანია ზიანი მიაყენოს სამყაროსა და გარშემომყოფებს. ხალხური ტექსტების მიხედვით, კუდიანი უმეტესწილად ქალია. რომელსაც კუდი აქვს, მაგრამ მისი არსებობა სხვა ადამიანებისგან დაფარულია. თუ ის გაცხადდა ან თუ კუდიანობაში დაადანაშაულებული ადამიანი გამოტყდა, მის კუდიანობას ძალა ეკარგება. კუდიანი გადაადგილდება კატაზე, ძაღლზე ან ცოცხზე ამხედრებული. მას შეუძლია უწმინდურ ცხოველად ან მწერად გადაქცევა-მაქციობა. (კიკნაძე ზ. 2016, 268).

ალ. ოჩიაურის ცნობით, ხალხი ავსულთა შვრების ღამეს შავი კატის მიმართ განსაკუთრებულ სიფრთხილეს იჩენდა, თუ ვინმეზე ეჭვი ეპარებოდათ-კუდიანობა, კუდიან-ღამეს ყარაულობდნენ, რადგან იგი აუცილებლად შავ კატად გადაიქცეოდა და სადღაც გადაიკარგებოდა, გათენებისას კი ისევ სახლში ბრუნდებოდა, შეძვრებოდა შინ და კვლავ ადამიანის სახეს იღებდა (ოჩიაური ალ. 1991, 174).

ხალხს მიაჩნდა, რომ კუდიანები კანსაკუთრებულ ძალას ავსულთა შეკრების ღამეს იღებდნენ. დასავლეთ საქართველოში და აფხაზეთში ჩაწერილი გადმოცემების მიხედვით, კუდიანები წელიწადში მხოლოდ ერთხელ, ელიაობის ან მარიამობის წინა ღამეს, მარტვილის მახლობლად, ტაბაკონის მთაზე იკრიბებოდნენ. სამეგრელოში კუდიანების შეკრების ღამეს ჭეჭეთობასაც უწოდებენ. ჭეჭეთობის ღამეს, ხალხური რწმენით, ბოროტი სულები დაფრინავენ დედამიწაზე და ცდილობენ ადამიანებს ავნონ. ამ ღამეს არავინ არ უნდა დაიძინოს, რადგან ბოროტი სული ჩაძინებულ ადამიანს ავადმყოფობას მოუვლენს და მას ვეღარაფერი განკურნავს.

ქართველი მწერლები უყურადღებოდ არ ტოვებენ ხალხურ ტრადიციებს და შესანიშნავად უსადაგებენ იმ ნაწარმოებს, სადც საჭიროდ მიიჩნევენ მის გამოყენებას.

ლეო ქიაჩელი არის ერთ-ერთი იმ მწერალთაგანი, რომელიც უხვად დაესესხა ქართულ მითოლოგიას. ს.ჭილაიას საინტერესო წერილში მოტანილია მოზრდილი პასაჟი ნოველიდან - „თავადის ქალი მაია“. აქ თავადის ქალის მძიმე სულიერ განცდებს ბუნებრივად ესადაგება ჭეჭეთობის (ჭიაკოკონობის) ღამე, როდესაც ხოთნური, ბოროტი ქაღვთაების (როკაპის) მეთაურობით კუდიანები, მზაკვრები, ეშმაკები ცდილობენ ადამიანების დაღუპვას და თავიანთი მბრძანებლის გულის მოგებას. (ჭილაია ს., რევოლოციური საქართველოს მხატვარი. ლიტ. საქ. 3, 1981).

კოლხური მითოლოგიური გადმოცემებით, როკაპი ავი სულების მეთაური, ბოროტი ქაღვთაებია. ეს მარად მოხუცი და უკვდავი არსება იმყოფება ტაბაკონას მთაზე, მთის ღრმულშია დავანებული. ღრმულიდან ამოდის წლის გარკვეულ დროს და ანგარიშს იბარებს ქვეშევრდომი ავი სულებისგან.

თუშური გადმოცემების მიხედვით როკაპის ორეულს ჰქვია დორაისხეველი. მას შუბლზე აქვს ერთადერთი საცრისოდენა წითელი თვალი. თუშური წარმოდგენების მიხედვით, ავსულები ღამით იკრიბებოდნენ ეკლესიის ნანგრევებთან, მიტოვებულ წისქვილთან ან ძველ სასაფლაოზე.

ხალხური ტექსტების მიხედვით, უბედურებათა აღმოსაფხვრელად საჭირო იყო კუდიანთა გაუვნებელყოფა. შესაბამისად, შუა საუკუნეებში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ჩამოყალიბდა სადამსჯელო ორგანო, რომელსაც ინკვიზაციას უწოდებდნენ. ქართულ ფოლკლორში არის მთელი რიგი ტექსტები, რომლებიც გვაფიქრებინებს, რომ ქართულ ხალხურ ტრადიციაში უნდა არსებულიყო ევროპული ინკვიზაციის მსგავსი გაერთიანება, თუმცა მას, როგორც ჩანს, ოფიციალური კანონიკური სახე არასდროს მიუღია. „ინკვინიზაცია“ არის კათოლიკური ეკლესიის ტრიბუნალი, რომელიც მეცამეტე საუკუნეში შეიქმნა.

ქართულ სინამდვილეში ინკვიზიციაზე ლაპარაკი არ არის, მაგრამ კუდიანების შემთხვევაში სოფელი თავად თავისი ინციატივით იძიებს საქმეს, რაც კუდიანობაში გამოტეხვით მთავრდება (კიკნაძე ზ. 2016, 302).

„ხალხური ინკვიზაცია“, თუკი მისი მსგავსი მოვლენა ქართულ ტრადიციაში არსებობდა, იყენებდა ევროპის ქვეყნებში ჩამოყალიბებულ კუდიანთა გამოსაშკარავებელ და დასასჯელ კანონთა ელემენტებს. საზოგადოება, პირველ რიგში დაკითხავდა კუდიანობაში დადანაშაულებულ ეჭვმიტანილს, თუ ვერ გამოაშკარავდებოდა მისი კუდიანობა, მაშინ „სასამართლო“ მიმართავდა სხვადასხვა მეთოდს, რომელთა დახმარებითაც ცალსახა იქნებოდა ეჭვმიტანილთა კუდიანობა. დევნის მიზეზი ხშირად ჯადოქრობაში ეჭვმიტანილი მეზობლებისგან დაზარალებულთა ბრალდებები იყო. დადგენილია ისიც, რომ კუდიანების დევნა მოსახლეობის ზეწოლით ხდებოდა. ხალხი დაჟინებით მოითხოვდა სასამართლო გასწორებოდა ეჭვმიტანილს. ინკვიზიტორები აღიარების მისაღებად უსასტიკეს

წამებას მიმართავდნენ.ექვმიტანილი თუ წამების პროცესში გამოტყდებოდა,იგი კოცონზე დასაწვავად გადაეცემოდა.ქართულ რეალობაშიც მომხდარა მსგავსი შემთხვევა,რომელიც დასტურდება ჩანაწერით.ქართველი თავადების გენეალოგიური ნუსხიდან.1822 წელს ზაალ ამერიჯიბმა და მისმა ძმამ,როსებმა კოცონზე დაწვეს ჯადოქრობის ბრალდებით სოფელ აბისის მცხოვრები ქალი ელენე მეყანწიშვილი

კუდიანთა გამოაშკარავების ერთ-ერთი მეთოდია ორდალი.ხალხი ხელფეხშეკრულ ექვმიტანილს წყალში ჩააგდებდა.თუ ჩაიძირებოდა,ე.ი ის კუდიანი არ ყოფილა და დედაბუნებამაც მიიღო იგი თავის წიაღში,მაგრამ თუკი ექვმიტანილი წყალში არ ჩაიძირებოდა,ის უექველად კუდიანი იქნებოდა,რადგან ეს უკანასკნელი სამყარომ არ მიიღო თავის წიაღში,მისივე ჩადენილი სიბოროტის გამო.მეორე მეთოდის მიხედვით,კუდიანს კოცონში უნდა გაეარა და ასე ეტანჯა მანამ,სანამ არ აღიარებდა კუდიანობას.ყოფილა შემთხვევები,როდესაც დადანაშაულებული ადამიანები ცოცხლად დამწვარან კოცონში სიარულისას.სავარაუდოდ,ქართულ ხალხურ ტრადიციაში კუდიანთა დევნის სტრუქტურა შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბებულ პრაქტიკას დაეფუძნა,რომელმაც მთელი ევროპა და მათ შორის საქართველო მოიცვა(მამისიმედიშვილი ხ.2017,223).

კუდიანთა გამოვლენისა და გამოტყვის არაერთი სიუჟეტი შემოგვინახა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ზეპირსიტყვიერებამ.კუდიანთა დევნის თემა აისახა ქართულ ლიტერატურაშიც.კერძოდ დავით კლდიაშვილისა და ნიკო ლორთქიფანიძის ნაწარმოებებში.

დავით კლდიაშვილის მოთხრობა „მსხვერპლი“,ინკვიზიტორის როლს ირგებს „საიქიოს მყოფი“ კაცი-ვასილი.მისი მიზანია ახლად გაკუდიანებული ქალის,მარინეს დახსნა. მოთხრობა მრავალფეროვანია სხვადასხვაგვარი პრობლემური საკითხებით.ერთი მხრივ,წარმოდგენილია რძალ-დედამთილის ურთიერთობა ,ხოლო მეორე მხრივ-ცოლქმეული ურთიერთობა.რძალ-დედამთილის ურთიერთდამოკიდებულებას ანგრევს ექვნიანობა,უნდობლობა,შური.ახალგაზრდა სოცოცხლით სავსე,ლალი და ბედნიერი მარინეს მიზანია ოჯახში თავის დამკვიდრება,ხოლო ფეფენას სურს,რომ რძალი მას ემორჩილებოდეს,მისი სურვილისამებრ იქცეოდეს.

ცალკე გამოსაყოფია საზოგადოება,სოციუმი,რომელშიც რძალ-დედამთილი ცხოვრობს.თანასოფლელებმა იციან,რომ ფეფენა კუდიანია და მისი ეშინიათ კიდეც.მათ ჰგონიათ,რომ კუდიანი ავს მოუვლენს თანასოფლელებს,ამიტომ,ისინი ცდილობენ ფეფენასთან სტაბილური ურთიერთობა შეინარჩუნონ,ხოლო ზურგს უკან აქილიკებენ და სწყევლიან მას.ფეფენასადმი შიში გამოწვეულია მისი გარეგნობითაც.შავ ტანისამოსში გახვეულ ქალს სახე ნახევრადდაფარული აქვს,სულ თავჩალუნული დადის და არავის ელაპარაკება.სოფლის მცხოვრებთა აზრით,ფეფენა ვერ იგუებს ისეთ რძალს,რომელიც არ იქნება მისი საქმის თანაზიარი.

მარინე კუდიანის მსხვერპლია,მისი აღიარებიდანაც ჩანს,რომ იძულებით გახდა კუდიანის მორჩილი.საყურადღებოა კონკრეტული ეპიზოდები-ბჟოლის ძირში მჯდომარე მარინე კუდიანმა ცაში აიტაცა და მოსთხოვა ქალს მორჩილება და გაკუდიანება,ხოლო მეორედ და უკვე საბოლოო ხილვაში მარინე დედამთილისადმი მორჩილებას იმით გამოხატავს,რომ მას ეუბნება“უშენოდ არსად არ წავალ და არც არავის გავცემ ხმასო“(კლდიაშვილი დ.2017,გვ 37)

მას შემდეგ რაც მარინე დედამთილს დაემორჩილა,სრულებით შეიცვალა,აღარ ყოფილა უწინდებურად ისეთი ბედნიერი და მოკისკისე.რაც რამე უბედურება მოხდებოდა,თუნდაც ავადმყოფობა ან უბარაქობა,მას ადანაშაულებდნენ

თანასოფლელები და ყოველივეს გამომწვევ მიზეზად ახლად გაკუდიანებულ ქალს ასახელებდნენ.

ხალხის რწმენით, როგორც მწერალი გადმოგვცემს, გამოტეხილ და გაწმენდილ კუდიანს დიდი ხნის სიცოცხლე არ უწერია. ამოტომ მიუხედავად იმისა, რომ მარინემ ყველაფერი გამოაშკარავა და დედამთილიც ამხილა კუდიანობაში, მაინც განწირულია.

საინტერესოა მოთხრობის კიდევ ერთი ეპიზოდი, რომელსაც აქვს შუასაუკუნეების ევროპაში გავრცელებული დასჯის ელემენტი, რომელიც გულისხმობს კუდიანის დასახიჩრებას, მის სხეულზე დადმის დასმას. მარინეს მამა, მარკოზა გაცხელებულ ნაღს დაადებს ფეფენას, იმის ნიშნად, რომ კუდიანი გამოაშკარავდა და ის უნდა დაისაჯოს, დასახიჩრდეს.

მოთხრობა ტრაგიკულად სრულდება. ნაწარმოების ფინალში მკვდარი მარინე მსხვერპლის როლშია წარმოდგენილი.

ასევე აღსანიშნავია ნიკო ლორთქიფანიძის ერთი მინიატურა “ცხოვრება სალომიკასი”, რომელიც მწერალმა მარტივად, მაგრამ შთამბეჭდავად აჩვენა, თუ როგორ ხდება უიღბლო, გაუბედურებული ადამიანის გაკუდიანება. მინიატურაში დეტალურადაა აღწერილი, თუ როგორ გამოიყურება სალომიკა. ის მომცრო ტანის, გამხდარი, გრძელცხვირა, ჟღალთმიანი დედაბერია. საზოგადოების რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით, ასეთი გარეგნობის ადამიანი აუცილებლად კუდიანია. ერთი ბავშვის ხუმრობას, რომელიც სალომიკასადმი იყო მიმართული “ის კუდიანი”. მოჰყვა ქალის გაკუდიანება. ამის შემდეგ დამტკიცდა, რომ სალომიკა კუდიანი იყო. ხალხს „ეძაგებოდა“ ის, ერიდებოდნენ და დევნიდნენ მას.

ნ. ლორთქიფანიძემ „ტაბაკელაში“ აღწერა სასოწარკვეთილი ადამიანის ყოფა, შვილმკვდარი დედის წუხილი. დედა ამბობს, რომ ამ ქვეყნად გამართა ტაბაკელა ეშმაკმა, მან ადამიანთა ცხოვრება აირჩია სამეფოდ. ქალი განრისხებულია და ამბობს, რომ წმინდანების ხატების მაგივრად ბანჯგვლიან ცოცხს დაკიდებს, კელაპტრის მაგივრად კი კვამლიან ცეცხლს გააჩენს. თავის სულს ზვარაკად „ბოროტ მეფეს“ შესწირავს და სანაცვლოდ ის მას შვილს გაუცოცხლებს, უკვე ჭინკად გარდაქმნილს. ამ ლექსში კონკრეტულად არაა საუბარი თუ როგორ დევნიან კუდიანს, თუმცა რეალური გრძნობებითა და ემოციებითაა გამოხატული ადამიანის ბოროტ არსებად გარდაქმნა, მეტამორფოზა.

დ. კლდიაშვილისა და ნ. ლორთქიფანიძის მოთხრობებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ საქართველოში არაოფიციალურად, ხალხურ ტრადიციაში უნდა ყოფილიყო ხალხური ინკვიზაცია, რომელიც იყენებდა დასავლეთევროპული ინკვიზაციის ელემენტებს. დასჯის ევროპული მეთოდები საზოგადოებამ თავის ცნობიერებას მოარგო და შექმნა, ფაქტობრივად, ცხვაგვარი, ქართულ რეალობაზე მორგებული „სადამსჯელო ორგანო“, რომელსაც „ხალხურ ინკვიზაციას“ უწოდებენ. ყოველივე ეს დასტურდება იმ ფოლკლორული თუ მითოსური გადმოცემებით, რომლებიც, რა თქმა უნდა, თვითმხილველთა ნაამბობს ემყარება. დ. კლდიაშვილისა და ნ. ლორთქიფანიძის ნაწარმოებები მნიშვნელოვანია იმითაც, რომ მათი ნარატივი აშკარად ხალხური წარმომშობისაა. შეუძლებელია ისინი მწერალთა ფანტაზიას ეკუთვნოდეს. შესაბამისად, კუდიანთა შესახებ რწმენა-წარმოდგენები, მათი დასჯის მეთოდები სხადასხვაგვარად და სიუჟეტურად აისახა ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში. დავით კლდიაშვილმა და ნიკო ლორთქიფანიძემ თავიანთ ნაწარმოებებში გააცოცხლეს და წარმოგვიდგინეს ის ზეპირსიტყვიერი თუ ცნობიერი წარმოდგენები კუდიანებზე, რომლებიც ოდესღაც რეალობა და ქართველი

ხალხის ისტორიის ნაწილი ყოფილა.

ლიტერატურა:

1. კიკნაძე, ზ.(2016). *ქართული მითოლოგია*. თსუ გამომცემლობა, თბილისი
2. კლდიაშვილი, დ. (1917). *მსხვერპლი*. გამომცემლობა ზიზლუსი, თბილისი
3. ლორთქიფანიძე, ნ. (1958). *თხზ.სრ.კრებული*. საბჭოთა საქართველო, თბილისი
4. მამისიმედიშვილი, ხ. (2017) *საკრალური ისტორიები*. გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი
5. ოზიაური, ალ. (1991). *ქართული ხალხური დღესასწაულები აღმოსავლეთ საქართველოში* (ფშავი), გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი
6. ჭილაია, ს.(1981) *ლიტერატურული საქართველო* -N23, თბილისი

Witch Hunt in Folklore and Literature

Bakuridze Mariam

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi

Abstract

Georgian mythology contains a whole cycle of stories about demonic creatures and people close to them. In Georgian mythological representations and folklore, a *tailless* is a person who has become a devil or has been possessed by a devil, whose goal is to harm the world and those around him.

According to folk texts, in order to eliminate misfortunes, it was necessary to neutralize the *tailless*. In the Middle Ages, a punitive institution was formed in Western European countries, which was called the Inquisition. There are a number of texts in Georgian folklore that make us think that a similar union to the European Inquisition must have existed in the Georgian folk tradition.

Numerous stories about the detection and punishment of the *tailless* have been preserved by oral tradition from various parts of Georgia. The theme of the persecution of the *taillesses* was also reflected in Georgian literature, in particular, in the works of Davit Kldiashvili and Niko Lortkipanidze.

Based on the works of D. Kldiashvili and N. Lortkipanidze, we can conclude that there must have been a folk inquisition in Georgia, unofficially, in the folk tradition.

Key words: *Folklore, tailless (Kudian), punishment, writing.*